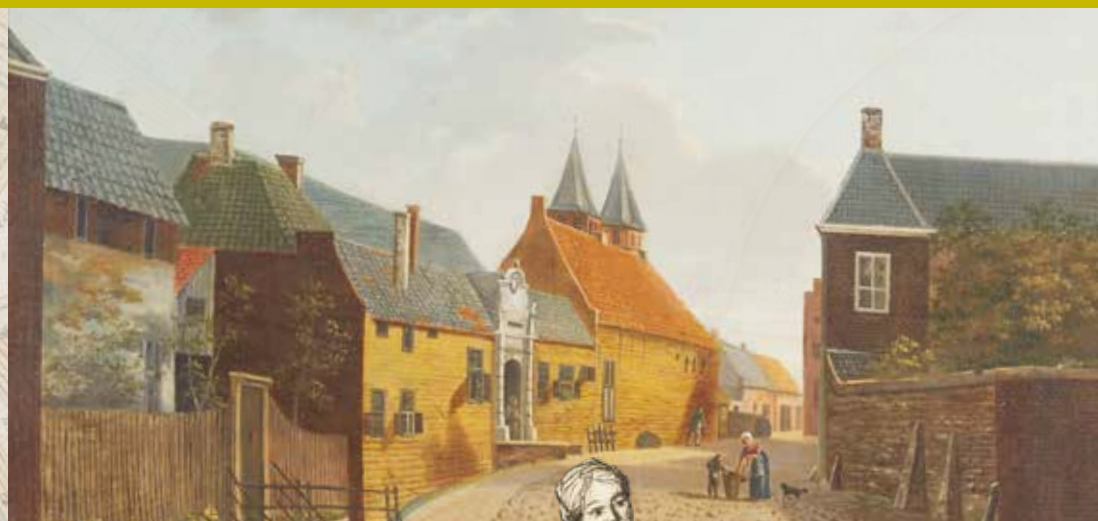

Verhalen van de Drie Gasthuizen

Over het Sint Peters, Sint Catharinae en Sint Anthonie Gasthuis te Arnhem, 1246-2000

REDACTIE:

ONNO BOONSTRA
WIM VERHEGGEN

Comité zur gebauet der Stadt von West
gewestet eintund d. Vortend frei in g. g. g. g. g.
1887

Verhalen van de Drie Gasthuizen

Verhalen van de Drie Gasthuizen

*Over het Sint Peters, Sint
Catharinae en Sint Anthonie
Gasthuis te Arnhem, 1246-2000*

Redactie
ONNO BOONSTRA
WIM VERHEGGEN

Hilversum
Verloren
2024

Arnhemse Geschiedenissen deel IV

Deze publicatie is tot stand gekomen onder auspiciën van de Stichting DrieGasthuizen-Groep en het Arnhems Historisch Genootschap Prodesse Conamur. Het genootschap stelt zich ten doel kennis van cultuur en geschiedenis van Arnhem te bevorderen.

Publicatie van het boek is financieel mogelijk gemaakt door DrieGasthuizenGroep en Steunstichting Arnhemse Gasthuizen.

Op het omslag: Voor: Sint Catharinae Gasthuis in de zeventiende eeuw. Marc Pluim. © Collectie Museum Arnhem, inv.nr. GM 03381; Uitsnede voorkant: De keukenmeid door Nicolaes Maes. Rijksmuseum Amsterdam, inv.nr. RP-T-1890-A-2374(R); Achterkant: Sint Catharinae Gasthuis in de negentiende eeuw. Collectie Hermitage Museum Sint Petersburg, inv.nr. ГЭ-3824; Achtergrond: Kaart van Sint Catharinae Gasthuis door Nicolaes en Isaäc van Geelkercken (1634). Gelders Archief Arnhem, toegang 2001, inv.nr. 558 Kaartboek van alle aan het St. Catharinae gasthuis toebehoorende landerijen, blad 16.

© 2024 De auteurs
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 978 94 6455 1426

Omslagontwerp en opmaak: Rombus/Eva Nicole Pool, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

	Voorwoord namens de Drie Gasthuizen	7
1	Inleiding ONNO BOONSTRA	9
2	Een korte geschiedenis van de Drie Gasthuizen GERDA LEPPINK, MENNO POTJER EN ONNO BOONSTRA	15
3	Schrijven over de Drie Gasthuizen MENNO POTJER	27
4	De gasthuizen en de zorg voor hulpbehoevenden in Arnhem ONNO BOONSTRA	50
5	Van de drie gasthuizen naar de Drie Gasthuizen. Bestuur en beheer anno 1855 RUUD VERHOEF	74
6	Huizen, boerderijen en landerijen van de drie gasthuizen in 1832 MENNO POTJER EN ONNO BOONSTRA	92
7	De Arnhemse altaarluiken en het verdwenen middenstuk ROOS OTTEN	105
8	Uit de Rekeningen en Resolutieboeken van het Sint Peters Gasthuis, 1622-1833 MENNO POTJER	124
9	De pachters van het Sint Peters Gasthuis in Elden, 1620-1833 MENNO POTJER	140

10	Het personeel van het Sint Catharinae Gasthuis MENNO POTJER	156
11	Het dagelijks leven in het Sint Catherinae Gasthuis, 1650-1720 MENNO POTJER	168
12	Kostkopers in het Sint Catharinae Gasthuis ONNO BOONSTRA	179
13	Zinnelozen en zedelozen in het Sint Catharinae Gasthuis, 1730-1810 ONNO BOONSTRA	192
14	Bijzondere verhalen uit de geschiedenis van het Sint Catharinae Gasthuis GERDA LEPPINK EN MENNO POTJER	202
15	Sint Anthonie, het derde gasthuis MENNO POTJER	219
	Noten	238
	Verantwoording van de afbeeldingen	253
	De auteurs	258

Voorwoord namens de Drie Gasthuizen

In 2021 bestond DriegasthuizenGroep, een van de oudste zorginstellingen in Nederland, 775 jaar. DrieGasthuizenGroep heeft in al die jaren gezorgd voor het bieden van zorg en onderdak aan de kwetsbare, oudere en zieke medemens. Dit begon in 1246 met de oprichting van het Sint Catharinae Gasthuis als armenhospitaal, in 1395 volgde het Sint Anthonie Gasthuis als leprozenhuis en in 1401 het Sint Peters Gasthuis als hospitaal en geestelijk huis. Na de bestuurlijke vereniging van de drie gasthuizen in 1855 is de groep Drie Gasthuizen ontstaan en geleidelijk uitgebreid door aansluiting van diverse instellingen en stichtingen. Daarnaast is de organisatie gegroeid door de bouw van nieuwe woonzorgcentra en appartementencomplexen in het Arnhemse. Dit alles vormt DrieGasthuizenGroep tot de groep die zij nu is. In de loop der jaren is veel veranderd in het wonen van en zorgen voor kwetsbare en oudere mensen. Wat niet veranderd is, is dat bij DrieGasthuizenGroep altijd de mens voorop staat. Met woorden van deze strekking heeft Karin Reesing, de voorzitter van de raad van bestuur van Stichting DrieGasthuizenGroep, in 2021 het 'Jubileumboek 775 jaar' ingeleid. Het is een boek waarin vooral de verhalen van de mensen en gebouwen centraal staan, tegen de achtergrond van de geschiedenis.

Bij het uitbrengen van het jubileumboek in 2021 is het voornemen uitgesproken om het 775-jarig bestaan eveneens aan te grijpen om het historische perspectief te verdiepen met verhalen van de drie gasthuizen. Deze verhalen vormen een onderdeel van de Arnhemse geschiedenis en zijn daarmee een aanvulling op het indrukwekkende werk uit 1996 van Gerda B. Leppink, *Het Sint Catharinae Gasthuis in Arnhem in de eerste vier eeuwen van zijn bestaan (1246-1636)*, dat ten tijde van het 750-jarig bestaan is uitgebracht.

De verantwoordelijkheid voor het proces wat heeft geleid tot de totstandkoming van *Verhalen van de Drie Gasthuizen* is belegd bij de Steunstichting Arnhemse Gasthuizen, die namens de Stichting DrieGasthuizenGroep het erfgoed van de Drie Gasthuizen beheert.

Deze opdracht is vanzelfsprekend met genoeg opgepakt. Wij hopen dat dit werk bijdraagt aan de vermeerdering van kennis over de historie van DrieGasthuizenGroep, een mooie organisatie vol historie. Hierbij citeer ik graag de woorden van de raad van bestuur: net als in het verleden zorgen alle collega's nu goed voor DrieGasthuizenGroep met al haar cliënten, huurders, klanten en vastgoed, zodat ook in de toekomst nog velen van de zorg, ondersteuning en onderdak van DrieGasthuizenGroep gebruik kunnen maken.

De Steunstichting Arnhemse Gasthuizen is veel dank verschuldigd aan het bestuur van het Arnhems Historisch Genootschap Prodesse Conamur, de redactie en auteurs, en in het bijzonder aan auteur en redacteur Onno Boonstra, die de nog niet in boekvorm gepubliceerde verhalen van Gerda Leppink en Menno Potjer in combinatie met de andere verhalen heeft verbonden tot een historisch boekwerk met een mooie verhaallijn die gezamenlijk nieuwe inzichten geeft in de geschiedenis van de Drie Gasthuizen.

Arnhem, juli 2024

Ruud Verhoef, directeur-rentmeester

I Inleiding

ONNO BOONSTRA

Dertig jaar geleden verscheen bij uitgeverij Verloren *Het Sint Catharinae Gasthuis in Arnhem in de eerste vier eeuwen van zijn bestaan (1246-1636)*, een boek dat Gerda Leppink met medewerking van Ronald Wientjes had geschreven.¹ Als 48^e deel van de *Werken, uitgegeven door Gelre, de Vereeniging tot Beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht* vormt het boek door zijn omvang en diepgang de belangrijkste bijdrage die tot nu toe aan de geschiedenis van het gasthuis is gewijd. In de jaren daarna zijn er wel enige detailstudies verschenen die ingingen op specifieke bijzonderheden betreffende het Sint Catharinae Gasthuis, maar tot een nieuw werk dat ook de jaren na 1636 behandelde, is het nooit gekomen. Een reden daarvoor zou kunnen zijn dat de betekenis van het Sint Catharinae Gasthuis als zorginstelling in de loop van de tijd is afgenomen, maar waarschijnlijker is het dat het schrijven over de geschiedenis van het gasthuis bemoeilijkt werd door de samenwerking die het Sint Catharinae Gasthuis vanaf het midden van de negentiende eeuw is aangegaan met twee andere gasthuizen in Arnhem, het Sint Peters Gasthuis en het Sint Anthonie Gasthuis, waardoor een geschiedenis van het Sint Catharinae Gasthuis alleen geschreven zou kunnen worden als onderdeel van een geschiedschrijving van de drie gasthuizen tezamen. Bleef de samenwerking tussen de drie gasthuizen aanvankelijk fase beperkt tot een bestuurlijke vereniging, later trokken de drie gasthuizen samen op als de Drie Gasthuizen, die vanaf het midden van de twintigste eeuw tot de belangrijkste zorgaanbieder in Arnhem uitgroeide.

Het was de inmiddels tot *DrieGasthuizenGroep* omgedoopte organisatie die, met het oog op het 775-jarig bestaan in 2021, meer belangstelling kreeg voor haar geschiedenis. Ruud Verhoef, de rentmeester van de aan *DrieGasthuizenGroep* gelieerde *Steunstichting Arnhemse Gasthuizen*, nam contact op met Menno Potjer en vroeg hem om een geschiedenisboek te schrijven over de Drie Gasthuizen en de drie gasthuizen, die de directe voorgangers waren geweest van de huidige organisatie. Menno Potjer, de historicus die al veel over de geschiedenis van Arnhem had geschreven en in 2020 voor die bijdragen de *Prodessepijs voor Arnhemse geschiedenis* had gekregen, ging voortvarend aan de slag en produceerde een reeks hoofdstukken die de basis konden gaan vormen voor het beoogde boek. Vanwege een nare ziekte lukte het hem echter niet om het boek te voltooien: Menno overleed in de zomer van 2022. Gelukkig kon een aantal van zijn hoofdstukken – al of niet ingekort – als artikelen worden geplaatst in het *Arnhems Historisch Tijdschrift*. Maar

Afb. 1 Deze tekening toont de zegels die de drie gasthuizen gebruikten ter bezegeling van officiële documenten. Links is het zegel van het Sint Catharinae Gasthuis afgebeeld met de symbolen van de Heilige Catharina van Alexandrië: het gebroken rad en het zwaard. In het midden is het zegel van het Sint Petrus Gasthuis, waarop Sint Petrus met sleutel en boek staat afgebeeld. Rechts is het zegel van het Sint Anthonie Gasthuis weergegeven: in het midden van het zegel Maria met het kind Jezus en rechtsonder de Heilige Antonius. De tekening is vervaardigd door mr. M.J.C. Reyers op basis van de zegelstempels in de collectie van Museum Arnhem.

er waren nog meer teksten beschikbaar die Menno had geschreven en die deels of geheel hoofdstukken hadden kunnen worden voor het boek. Vanuit DrieGasthuizenGroep kwam daarop het voorstel om na te gaan of Potjers beschikbare teksten samengevoegd zouden kunnen worden tot één boekje. Ze namen daarop contact op met het Arnhems Historisch Genootschap *Prodesse Conamur* met het verzoek om de artikelen, die al in het *Arnhems Historisch Tijdschrift* waren verschenen, samen met de niet-gepubliceerde teksten te mogen bundelen. Het bestuur van *Prodesse* stelde daarop voor om ook alle andere artikelen over de gasthuizen, die de afgelopen jaren door Gerda Leppink en mij in het tijdschrift van de vereniging waren verschenen, op te nemen, zodat een wat volumineuzer boek met een wat gevarieerdere inhoud geproduceerd kon worden. Ruud Verhoef, de rentmeester van de aan *DrieGasthuizenGroep* gelieerde *Steunstichting Arnhemse Gasthuizen*, stemde namens het bestuur van DrieGasthuizenGroep in met het voorstel en ging samen met Wim Verheggen, bestuurslid van *Prodesse Conamur*, zelfs nog een stap verder: misschien zou het een goed idee zijn om nog enige auteurs te vragen om de voorhanden zijnde teksten aan te vullen met een of meer nieuwe hoofdstukken. Ook dit voorstel werd omarmd, waarna Ruud Verhoef, Wim Verheggen en ik de opdracht

aannamen om een boek te produceren dat als deel IV in de serie *Arnhemse Geschiedenissen* zou kunnen worden uitgegeven. En zo geschiedde.

In dit boek zijn dus oude en nieuwe teksten samengebracht. Zeven hoofdstukken zijn speciaal voor dit boek geschreven; de overige hoofdstukken zijn gebaseerd op artikelen die ooit eerder in de tijdschriften *Arnhem de Genoeglijkste* en het *Arnhems Historisch Tijdschrift* hebben gestaan. Het woord 'gebaseerd' wordt bewust gebruikt omdat die hoofdstukken hier en daar behoorlijk afwijken van de oorspronkelijke teksten. Een belangrijke wijziging was bijvoorbeeld dat in veel gevallen de inleidende alinea's uit de artikelen zijn weggelaten of zijn verplaatst naar hoofdstuk 2, dat een korte beschrijving van de geschiedenis van de drie gasthuizen bevat. Daartegenover zijn soms juist enige alinea's aan hoofdstukken toegevoegd om de geschiedenis van de laatste jaren, die in de originele teksten vanzelfsprekend ontbrak, toe te voegen. Ook zijn verwijzingen toegevoegd naar recente literatuur en, waar nodig, enige correcties aangebracht. Om te voorkomen dat te veel informatie in de diverse hoofdstukken werd herhaald, zijn op veel plaatsen stukken tekst verwijderd en in plaats daarvan verwijzingen geplaatst naar hoofdstukken in het boek waar meer informatie over het betreffende onderwerp is te vinden. Helaas is het onmogelijk gebleken om alle doublures uit alle teksten weg te halen: daar waar het verwijderen van alinea's een te grote aanslag op de consistentie van de originele tekst zou hebben opgeleverd is dat achterwege gelaten. Ten slotte is niet alleen de zinsvorm in alle teksten gelijkgetrokken door ze, waar oorspronkelijk de tegenwoordige tijd werd gebruikt, om te zetten naar de verleden tijd, maar is ook het woordgebruik gestandaardiseerd, waardoor, om een voorbeeld te geven, de namen van de drie gasthuizen op een uniforme wijze zijn gespeld. Dat was nodig, want het is verbazingwekkend op wat voor verschillende manieren bijvoorbeeld 'Sint Catharinae Gasthuis' kan worden geschreven!²

Het is lastig gebleken om de hoofdstukken in een logische volgorde te plaatsen. Sommige hoofdstukken, zoals hoofdstuk 2 en 3, hebben betrekking op (elementen uit) de geschiedenis van de drie gasthuizen tezamen; andere, zoals hoofdstuk 9 en 13, gaan over (elementen uit) de geschiedenis van één de drie. Sommige hoofdstukken, zoals hoofdstuk 8 en 10, omvatten een periode van eeuwen; weer andere, zoals hoofdstuk 5 en 6, hebben betrekking op maar één of een paar jaar. Sommige hoofdstukken, zoals hoofdstuk 7 en 10, richten zich op één specifiek element uit de geschiedenis van een gasthuis, terwijl andere, zoals hoofdstuk 4 en 15, juist een algemeen beeld proberen te schetsen. Voor dit boek is ervoor gekozen om te beginnen met hoofdstukken die betrekking hebben op de drie gasthuizen samen, of in ieder geval op meer dan één gasthuis, en daarna te volgen met hoofdstukken die over een specifiek gasthuis gaan. Voor die laatste hoofdstukken is dan een volgorde van gasthuizen aangehouden die in overeenstemming is met de status en het vermogen van de gasthuizen: dus eerst het Sint Peters Gasthuis, dan het Sint Catharinae Gasthuis en ten slotte het Sint Anthonie Gasthuis.

Het boek begint met een hoofdstuk, waarin in het kort de geschiedenis van de drie gasthuizen en de geschiedenis van de samengevoegde Drie Gasthuizen wordt

verteld. Hierna volgt hoofdstuk 3, waarin Menno Potjer de meer dan drie eeuwen omspannende historiografie van de drie gasthuizen beschrijft. Die historiografie begint in 1653, toen Arend van Slichtenhorst over de geschiedenis van de gasthuizen vertelde in zijn *XIV Boeken van de Geldersse geschiedenissen* en gaat door tot aan 1996, toen Gerda Leppink haar magnum opus *Het Sint Catharinae Gasthuis in Arnhem in de eerste vier eeuwen van zijn bestaan* uitbracht. In hoofdstuk 4 is de geschiedenis van de drie gasthuizen en de Drie Gasthuizen geplaatst binnen het bredere kader van de ontwikkeling van de manier waarop in de afgelopen acht eeuwen de zorg voor hulpbehoevenden in Arnhem is vormgegeven. Een belangrijk moment voor de drie gasthuizen was 1855, toen de besturen van de gasthuizen zich verenigden in de Drie Gasthuizen en daarmee de instelling tot de belangrijkste steunpilaar voor de armen- en ziekenzorg in Arnhem maakte. Ruud Verhoef beschrijft in hoofdstuk 5 hoe op dat moment in financiële termen invulling werd gegeven aan deze maatschappelijke taken. Hoofdstuk 6 gaat vervolgens in op het bezit aan onroerend goed van de drie gasthuizen, zoals dat was opgetekend bij de introductie van het kadaster in Nederland in 1832. De hierboven vastgestelde volgorde lijkt doorbroken te worden door hoofdstuk 7, 'De Arnhemse altaarluiken en het verdwenen middenstuk' van Roos Otten, omdat deze altaarluiken immers uit één gasthuis, namelijk het Sint Catharinae Gasthuis afkomstig waren. Uit de tekst van het hoofdstuk blijkt echter dat de zaak gecompliceerder in elkaar steekt.

De hoofdstukken over één specifiek gasthuis beginnen met twee hoofdstukken van Menno Potjer over het Sint Peters Gasthuis. In hoofdstuk 8 gaat hij in op de bezittingen van het gasthuis, die zowel onroerend goed als hypotheek en obligaties omvatten, en vervolgens op de uitgaven die op basis van deze bezittingen konden worden gedaan in de vorm van preuven: hulp aan de armen van Arnhem, die eerst met maaltijden en later met geldbedragen werden ondersteund. Daarnaast beschrijft hij de lotgevallen van de rentmeesters die de bezittingen van het gasthuis tussen 1620 en 1833 bestierden. Hoofdstuk 9 heeft dezelfde tijdsperiode als uitgangspunt, maar beschrijft nu het bezit aan onroerend goed van het Sint Peters Gasthuis vanuit het perspectief van de pachters van de gronden, meer in het bijzonder van de gronden die in de kadastrale gemeente Elden lagen.

Het Sint Catharinae Gasthuis is bedeed met de meeste hoofdstukken, namelijk vijf. Dat zal geen verbazing wekken, want niet alleen is veel archiefmateriaal overgeleverd, ook heeft het gasthuis het langst (van 1456 tot heden!) als fysieke plek bestaan voor het onderbrengen van hen die zorg behoeften, of het nu armen, zieken, krankzinnigen, soldaten of kostkopers waren. Er zijn daarom veel verhalen over te vertellen. Hoofdstuk 10 gaat in op het personeel dat ooit in het gasthuis in dienst is geweest, van zusters, knechten en dienstmaagden in de middeleeuwen, via binnenvaders, binnenmoeders en linnenmeiden in de achttiende eeuw tot directrices en verpleeghulpen in de twintigste eeuw. In hoofdstuk 11 heeft Menno Potjer geprobeerd om een beeld te schetsen van de dagelijkse gang van zaken in het Sint Catharinae Gasthuis. Dat was geen gemakkelijke opgave, want de resolutieboeken van de

Afb. 2 Op diverse plaatsen in Arnhem zijn muurschilderingen te vinden die verwijzen naar 1246, het jaar waarin voor het eerst melding wordt gemaakt van het Sint Catharinae Gasthuis en zo de geschiedenis van de Drie Gasthuizen begon. Een van die muurschilderingen, die gemaakt is door Thomas van Os van de Verfbbrigade, is te vinden op het dak van de Velperpoort-parkeergrage in de Van Muijlwijkstraat.

huismeesters en de jaarrekeningen van de rentmeesters bevatten daar maar in heel beperkt mate gegevens over. Een rechtszaak uit 1651 rond onzedelijk gedrag in het gasthuis bood echter uitkomst. In hoofdstuk 12 komen de belangrijkste ‘gasten’ van het gasthuis aan bod: de kostkopers, de (vaak bejaarde) mannen en vrouwen die zich tegen betaling van een eenmalig bedrag inkochten in het Sint Catharinae Gasthuis om daar voor de rest van hun leven te worden voorzien van eten, drinken en een dak boven hun hoofd. Tot in de tweede helft van de twintigste eeuw is dit systeem blijven bestaan. Dat geldt niet voor het opnemen van zinnelozen en zedelozen in het gasthuis. De verpleging van deze personen, die in hoofdstuk 13 wordt beschreven, kende een hoogtepunt aan het einde van de achttiende eeuw, maar kwam ten einde toen er, vanaf 1840, gespecialiseerde inrichtingen voor deze patiënten ontstonden. Hoofdstuk 14 bevat een aantal korte verhalen over bijzondere situaties of gebeurtenissen die zich in de geschiedenis van het Sint Catharinae Gasthuis hebben voorgedaan. Vier daarvan zijn in de jaren ’80 door Gerda Leppink geschreven, terwijl één verhaal door Menno Potjer is opgetekend.

Met één hoofdstuk lijkt het Sint Anthonie Gasthuis er in dit boek bekaaid vanaf te komen. Dit gasthuis heeft weliswaar van de drie gasthuizen het kortst bestaan en dus misschien het minste ‘recht’ op meer ruimte in dit boek, maar de specifieke taak van het gasthuis (de opvang van lepralijders) en de specifieke positie die dit gasthuis daarmee had (zowel letterlijk als figuurlijk) zou aanleiding kunnen zijn geweest voor meer dan één hoofdstuk. Helaas zijn er niet veel archiefstukken van

het gasthuis bewaard gebleven. Het is de verdienste van Menno Potjer dat hij erin is geslaagd om er in hoofdstuk 15 toch een compleet en consistent verhaal van te maken en daarmee in een leemte te voorzien.

De titel van dit boek: 'Verhalen van de Drie Gasthuizen' verraaft dat dit geen boek is waarin een allesomvattende geschiedenis van de drie Arnhemse gasthuizen over een periode van acht eeuwen is beschreven. Om in de geest van hoofdstuk 7 te spreken, waarin Roos Otten de geschiedenis van de altaarluiken die afkomstig waren uit het Sint Catharinae Gasthuis behandelt, zou men kunnen zeggen dat met dit boek weliswaar veel luiken zijn beschilderd en ingekleurd, maar dat een centraal middenstuk, dat de luiken met elkaar verbindt, nog steeds ontbreekt. Wellicht dat er zich ooit, bijvoorbeeld bij een volgend jubileum, de gelegenheid zal voordoen om een volledig veelluik van de Drie Gasthuizen te schrijven.

2 Een korte geschiedenis van de Drie Gasthuizen

GERDA LEPPINK, MENNO POTJER EN ONNO BOONSTRA

De DrieGasthuizenGroep in Arnhem kent een geschiedenis die teruggaat tot minstens 1246: uit dat jaar komt de eerste vermelding van het Sint Catharinae Gasthuis, naast het Sint Peters Gasthuis en het Sint Anthonie Gasthuis een van de drie middeleeuwse gasthuizen die aan de wieg hebben gestaan van wat nu De Drie Gasthuizen heet. In 1855 zijn deze drie gasthuizen bestuurlijk samengevoegd, terwijl in de loop der tijd ook andere instellingen aan de groep zijn toegevoegd. Dit hoofdstuk beschrijft in het kort de geschiedenis van de Drie Gasthuizen, van 1246 tot 2023. Dat gebeurt grotendeels aan de hand van tekstfragmenten die ooit door Menno Potjer en Gerda Leppink zijn geschreven. Van Menno Potjer zijn inleidingen op artikelen in Arnhem de Genoeglijkste en het Arnheems Historisch Tijdschrift gebruikt; van Gerda Leppink gedeelten uit haar boek Uit de geschiedenis van de Drie Gasthuizen in Arnhem.¹

Het Sint Catharinae Gasthuis, 1246-1855

In 1246 gaf Otto III van Holland, de bisschop van Utrecht, een vergunning af om een kapel bij een toen reeds bestaand Sint Catharinae Gasthuis te bouwen. Hoe lang dat gasthuis toen al bestond is onbekend, maar dat zal niet lang zijn geweest. Een eeuw later verzocht het stadsbestuur van Arnhem aan de Paus toestemming om bij de kapel van het Sint Catharinae Gasthuis een klooster voor reguliere kannunnikessen van de Orde van Sint Augustinus op te richten. De toestemming werd verleend, waarna het stadsbestuur in 1362 een verordening uitvaardigde waarin werd bepaald dat er tien ‘jonkvrouwen’ of zusters met de zorg voor de zieken zouden worden belast. Meer dan een eeuw later vaardigde het stadsbestuur een nieuwe verordening uit waarbij het bestuur van het gasthuis in handen kwam te liggen van vier huismeesters die door het stadbestuur werden aangesteld en waarvan er twee tot de raad van burgemeesters en schepenen zelf behoorden. In de nieuwe verordening stond uitdrukkelijk bepaald wie in het gasthuis mochten worden opgenomen. Dit waren in de eerste plaats arme, zieke burgers. Deze werden opgenomen als proveniers of kostkopers, d.w.z. dat zij zich voor een zeker bedrag – soms hun hele bezit – ‘inkochten’ om voor hun verdere leven verzekerd te zijn van onderdak en verzorging. Ook werden ‘ellendige’ (vreemde), meestal doortrekkende, armen opgenomen.

Al vanaf het midden van de dertiende eeuw bestonden er in Arnhem gasthuizen waar zieken, ouden van dagen, geestelijk gehandicapten, melaatsen, gewonde soldaten en reizigers van buiten de stad een onderkomen konden vinden. Ook verleenden de gasthuizen steun aan arme burgers van de stad in de vorm van maaltijden en geld. Drie van die gasthuizen, het Sint Peters Gasthuis, het Sint Catharinae Gasthuis en het Sint Anthonie Gasthuis, leven tot op de dag van vandaag voort in de DrieGasthuizenGroep. De geschiedenis van deze drie gasthuizen beslaat daarmee een periode van bijna acht eeuwen. In de loop van de tijd zijn de taken die de gasthuizen uitvoerden en de manieren waarop ze dat deden meermaals veranderd. Het is een complexe geschiedenis die nauwelijks in één boek samen te vatten is. Dit boek probeert aan die complexiteit recht te doen door afzonderlijke verhalen te vertellen over de zorgtaken die afzonderlijke gasthuizen in de loop van de eeuwen uitvoerden, over degenen die zorg verkregen, en over de manier waarop de gasthuizen hun vermogen belegden en hun geld besteedden.

ARNHEMSE GESCHIEDENISSEN DEEL 4

9 789464 551426

